

bilimname XXXV, 2018/1, 303-318
Geliş Tarihi: 22.02.2018, Kabul Tarihi: 09.04.2018, Yayın Tarihi: 30.04.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.397561>

İLAHİYAT FAKÜLTELERİ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMLERİNDE LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARI VE BAZI YÖNTEMBİLİMSEL SORUNLAR

Abdolvahap TAŞTAN^a

Öz

Türkiye’de ilahiyat fakülteleri felsefe ve din bilimleri bölümlerinde okutulan din sosyolojisi, din psikolojisi, dinler tarihi, din eğitimi vb. dersler, ilgili bilim dallarının bir alt dalı olarak konumlanmaktadır. Örneğin din sosyolojisi, hem genel sosyoloji ve metodolojiye (nesnellik) hem de ilahiyat alanına (normatiflik) bağlı bir disiplindir. Bu ikili durum birtakım sorunlara yol açmaktadır. Birincisi, bu öğrencilerin lisans düzeyinde ana disiplinlerin kuramsal ve metodolojik eğitimini yeterli düzeyde alamayıdır. İkinci sorun ise öğrenci ya da araştırmacı rolünde ortaya çıkmaktadır. Lisansüstü eğitim, bu rolün kazanıldığı ve pratik edildiği süreçle ilişkilidir. Bu süreçte temel ilgi alanı da yöntem bilgisidir. Sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarının doğası gereği, doğa bilimlerine bağımlılıktan kaynaklanan ikircikli bir yapısı vardır. Genelde bu, iki epistemolojiye dayanır: Pozitivist paradigma ve uzantısı nicel yöntem ile anlayıcı/yorumcu kuram ve buna dayalı nitel yöntem. Bu çalışmanın temel problemi, ana hatlarıyla ele alınan sosyal bilimlerde yöntembilimsel uygulamaların ilahiyat fakülteleri öğrencilerinin sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde yaptıkları lisansüstü eğitim çalışmalarında nasıl bir karşılık bulduğu ve burada yapılan tezlerde karşılaşılan bazı yöntemsel sorunların ne olduğu ile ilgilidir. Bu çalışmada, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu öğrencilerinin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde din sosyoloji alanında yapmış olduğu tezlerden hareketle, nicel-nitel araştırma modellerinin uygulanması ve objektif-normatif bakış açılarının uzlaştırılmasına/aşılmasına yönelik bulguların tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, Türkiye, İlahiyat Fakültesi, Lisansüstü Eğitim, Yöntem

^a Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, atastan@erciyes.edu.tr

Giriş: Problem, Amaç ve Önem

Sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarının doğası gereği, doğa bilimlerine bağımlılıktan kaynaklanan ikircikli bir yapısı vardır. Genelde bu, iki paradigmaya dayanır: Sosyolojik gözleme, nedensellik ilişkisini açıklamaya dayalı pozitivist paradigma ve uzantısı nicel yöntem ile bireyin davranışının arkasındaki niyeti/anlamı bulmaya yönelik anlayıcı/yorumcu kuram ve buna dayalı nitel yöntem. Pozitivist yaklaşımın olmazsa olmaz 'nesnellik' ve 'gerçeklik' ilkeleri özellikle sosyal bilimlerin kurulma ve kurumsallaşma süreçlerinde önemli rol oynadı ve bilimin epistemolojik ve ontolojik köşe taşları sayılarak uzun yıllar etkisini sürdürdü (Williams, 1999, s. 104). Bu anlayış, ülkemizde sosyal bilimler çevresinde çok daha sıkı bir şekilde sahiplenildi ve zaman zaman bütün normatif değerlere/yönelimlere karşı kullanılan bir ideolojiye de dönüştü (Taş, 2011, s. 68). Burada, bu tür paradigmaların toplumsal yapılarla ilişkisine dikkat çekmenin önemli olduğu kanaatindeyim. Örneğin 'tekli gerçeklik' anlayışına ve büyük anlatılara meydan okuyan post modern kültürde, modernitenin aksine, çoklu gerçeklik ve buna bağlı geliştirilen epistemolojiler, yeni yöntem tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Bird, 2015, s. 201-202). Bu süreçte nesnellik ve değer-yüklülük problemleri önemli tartışmalara ve eleştirilere konu olmuş, hatta sosyal bilimlerde değer-bağımsız ilkesinin yanında, giderek değer-bağımlı/ön kabullere dayalı yaklaşımlardan hareketle araştırma metodolojileri geliştirilmiştir bkz. (Lewins, 2011, s. 29).

Bu çalışmanın temel problemi, ana hatlarıyla ele alınan sosyal bilimlerde yöntembilimsel uygulamaların ilahiyat fakültelerinden mezun öğrencilerin Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde yaptıkları lisansüstü eğitim çalışmalarında nasıl bir karşılık bulduğu ve burada yapılan tezlerde karşılaşılan bazı yöntemsel sorunların ne olduğu ile ilgilidir. Burada sosyolojik bakış açısı esas alınmıştır. Sosyolojik bakış açısı, sosyolojik teoriye dayanır; sosyolojik teori neyin araştırılacağı ve nasıl araştırılacağına kılavuzluk eder ve sistematik araştırmaya dayalı sonuçların ortaya çıkmasına katkıda bulunur (Cole, 1999).

Bu çalışmada, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu öğrencilerin sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde din sosyoloji ve din psikolojisi alanlarında yapmış oldukları tezlerden hareketle, nicel ve nitel araştırma modellerinin uygulanması, objektif ve normatif bakış açılarının uzlaştırılması/aşılmasına yönelik bulguların tartışılması amaçlanmaktadır. Örnekleme, bir karşılaştırma zemini oluşturmak açısından sosyoloji ve psikoloji lisans eğitimi almış öğrencilerin yapmış olduğu çalışmalar dahil

edilmiştir. Bu tartışmalardan, tezlerin bu şekilde tamamlanıp kabul edildiği anlaşılmalıdır. Zira burada ele alınan problemler, tezlerin tamamlanıp kabul edilmeden önceki aşamaları ile sınırlıdır.

A. Araştırma Soruları ve Sorunları

Bu alanda, kaynakçada yer alan ilgili literatür, tez çalışmaları ve gözlemlerimizden hareketle belirlediğimiz temel olarak iki sorunla karşılaşmaktadır. Birincisi, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin lisans düzeyinde ana disiplinlerin (sosyoloji, psikoloji, vb.) kuramsal ve yöntemsel eğitimini yeterli düzeyde almadığıdır. Problemlerden ikincisi ise, lisansüstü eğitim düzeyinde ve araştırmacı rolünde ortaya çıkmaktadır. Bu öğrenciler, aldıkları eğitimin niteliğinden kaynaklanan daha çok normatif ve değer yüklü bir bakış kazanmakta, bu da bilimsel düzeyde eleştirel ve nesnel bir bakışla çelişebilmektedir. Bu yüzden, Felsefe ve Din Bilimleri'nde (FDB) lisansüstü düzeyde verilen alan dersleri gerek epistemolojik bilgi gerekse metodoloji açılarından, bu eksikliği ve çelişkileri telafiye yönelik ilave bir çabayı da gerektirmektedir. Burada, mevcut objektif-normatif bakışların yanında, bir diğer problem, ilahiyat konusuna ve bu bağlamda ilahiyatçıya 'içeriden' veya 'dışarıdan' bakışla ilişkilidir. İçeriden olan 'ilahiyatçıların' kendilerini nispeten eleştirel olarak değerlendirebilmelerine karşılık; dışarıdan olanların bakışı genelde daha az sorunlu değildir. Burada dışarıdan olmak, bir bakıma, ilgili birimin iç dinamiklerini tanımamaktan kaynaklanan önyargılı bir bakışa dayanmaktadır. Örnek olarak, 2017 yılında ilahiyat dışı bir alanda lisansını almış fakat FDB'de yüksek lisans tezini tamamlamış ve başarıyla sunmuş bir öğrenci şu samimi itirafta bulunmuştur: "Açıkçası, 'Din Psikolojisi' gibi psikolojinin bir alt dalının İlahiyat Fakültesi bünyesinde olmasına şaşırıldığımı belirtmem gerek, büyük bir 'önyargı' ile bu programa kayıt oldum. Ama programdaki değerli hocalarım bu alana olan ilgimi artırdılar ve bir yıllık ders döneminin çok verimli geçmesini sağladılar. Özellikle din psikolojisi derslerinde 'Meğer Freud ve Jung hakkında hiçbir şey bilmiyormuşum' dediğim zamanlar çok oldu. FDB Anabilim Dalı hocalarımla akademik yetkinliklerinin yanı sıra insani yönden de her zaman desteklerini gördüğüm için onlara minnettarım. Umarım ileride daha fazla psikoloji öğrencisi 'Din Psikolojisi' alanında lisansüstü eğitim alarak ufuklarını genişletirler" (Bulut, 2017).

Bunlara ilaveten bir diğer önemli sorun da bizzat araştırma konusu olan dinin doğası ile ilgilidir. Din incelemeleri sosyal bilim açısından naif ve karmaşık bir konudur. Her şeyden önce dinin kendine özgülüğü, karmaşıklığı ve çeşitliliği; dini tecrübenin gündelik tecrübelerden farklı oluşu ve herkese

hitap eden yönüyle ayrı bir hassasiyet arz etmesi; buna karşılık dini inceleyenlerin sahip oldukları ön yargılar vb. hususlar dikkate alındığında, zarif bir benzetmeyle “dini inceleyen bir kimse, bazı açılardan gülü inceleyen botanikçiye benzer, fakat önemli açılardan değil” görüşüne katılmamak imkansızdır bkz. (Batson, Schoenrade, & Ventis, 2017, s. 13).

Kuşkusuz burada din, teolojik boyutundan çok, toplum, birey ve grup içinde birey davranışlarının karşılıklı etkileşimi ile ilişkilidir ve daha çok ‘dindarlık’ boyutunda dikkate alınır; araştırmalarda bu ilişkinin varlığı ve derecesi belirlenmeye çalışılır. Bu yönüyle de din incelemeleri zor ve karmaşık bir iştir. Zira din, etkileri itibariyle görüldüğünden çok daha fazla bir şeydir ve bir davranışın salt dini olanla olmayan yönlerini ayırt etmek sanıldığı kadar basit değildir. Bu karmaşıklığı ve belirsizliği aşmanın bir yolu, bir yandan incelenen tikel sorunların, fikirlerin veya bakış açılarının bir tür ‘genel sorunlar ve genel yaklaşımlar’ haline getirilmesini sağlayan; diğer yandan da bu genel yaklaşımların içerdiği tikelleri anlamlandırmada geneller ile karşılaştırma ve araştırma imkânı veren tipleştirme metoduna baş vurmaktır (Çiftçi, 2003, s. 41-43). Bir başka yol da yukarıda ortaya konan modeller çerçevesinde hareket etmek, *dini tecrübeyi* esas alan fenomenolojik yaklaşımla *dini davranışı* ölçüt olarak kabul eden ampirist yaklaşımları birleştiren ve aşan bir çizgide, kişisel tecrübe ile doğrulanabilen gözlemler arasındaki ilişkiyi anlama gayreti içinde olmaktır (Batson, Schoenrade, & Ventis, 2017, s. 19).

Görüldüğü üzere, din olayını çeşitli açılardan incelemek isteyen bir yüksek lisans veya doktora öğrencisi ilk aşamada, yukarıda ana hatlarıyla tartışılan bir takım metodolojik sorunlarla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, FDB anabilim dalı öğrencilerin lisansüstü eğitimleri süresince teorik ve uygulamalı çalışmalarla, ilgili oldukları disipline ait terminolojiyi ve yöntem bilgisini, lisans eğitimlerini de telafi edecek düzeyde kazanmalarına imkân verecek bir programın uygulandığını burada belirtmekte yarar vardır.

Bu ve benzeri açılardan, araştırma soruları şöyle ifade edilebilir:

- ❖ İlahiyat fakültelerinde okutulan sosyoloji, din sosyolojisi ve metodoloji dersleri lisansüstü eğitim için yeterli bir arka plan sağlıyor mu?
- ❖ Öğrencilere eleştirel, bağımsız ve metodik düşünme becerisi kazandırılıyor mu?
- ❖ Teorik-ampirik araştırma ilişkisi ve bütünlüğünü kavramada ve uygulamada ne derecede başarılı olunmaktadır?
- ❖ Tez konularını belirlemede öğrencilerin mi danışmanların mı

tercihi öne çıkmaktadır?

- ❖ Tez çalışmalarında daha çok hangi yöntem/model kullanılıyor, niçin?
- ❖ Araştırma metodolojisi ve teknikleri, kullanılan yönteme uygun olarak belirleniyor mu?
- ❖ Öğrencilerin ders dönemlerinde aldıkları yöntem bilgisi, araştırma raporları ve tez yazım becerilerine ne derece yansımaktadır?
- ❖ Öğrencilerin literatüre ve terminolojiye, Türkçenin ifade ve yazım kurallarına hakimiyet düzeyi nedir?
- ❖ Öğrenciler tezlerini belirlenen sürelerde ne derece tamamlamaktadır?

B. Yöntem

Erciyes Üniversitesinde yapılmış tezlerin sayısal dökümü, konu ve içerik analizlerinden ziyade danışmanı ve/veya jüri üyesi olarak bulunduğum tez çalışmaları ile ilgili raporlar, gözlem ve deneyimlerimden hareketle problemin tartışılması yoluna gidilmiştir. Bunun yanında, 2015 yılında başkanlığım altında gerçekleştirilen “Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı Lisansüstü Eğitim Programı Ortak Müfredat Geliştirme Çalıştay Raporu” ve bu alanda yapılmış tezler ve yayınlar veri olarak kullanılmıştır.

O halde FDB Lisansüstü programında nasıl bir yöntem bilgisi verilmektedir?

FDB yüksek lisans ve doktora düzeylerinde dersler okutulmakta; ilgili bilim dallarına ait kuramsal, kavramsal ve alan bilgisinin yanı sıra ortak ve zorunlu olarak yöntem bilgisi dersleri de verilmektedir. Üniversitelere göre yöntem bilgisinin veriliş biçimi ve atfedilen önem değişmekle birlikte, genelde bütün sosyal bilim alanlarında metodolojinin yeri ve önemi tartışılmaz bir konumdadır. Bu bakımdan, burada dile getirilen sorunlar sadece ilahiyat alanına özgü değildir, sosyal bilimlerin her alanında az çok gözlemlenen benzer sorunlardır.

FDB’de metodolojik formasyonun kazanımı her şeyden önce araştırma deseninin, araştırma modeli ile uyumlu ve tutarlı bir tablo ortaya koymasıyla sağlanabilir. Bu tabloda dört temel yaklaşım esas alınır ve kısaca şöyle gösterilebilir.

Tablo 1. Araştırma Modelleri

Teori	Kanıt	Yöntem	Kavramlar
Nicel	Nicel kanıtlar	Anket	Gözlemcinin Kavramları
Nitel	Nitel kanıtlar	Katılımlı gözlem	Katılımcının kavramları

Kaynak: (Lewins, 2011)

Sosyal bilimlerde araştırma süreci araştırma modeline göre değişmekte fakat esas olarak aşağıda sunduğumuz araştırma modeli uygulanmaya çalışılmaktadır.

1. Nicel Araştırma Modeli

Bu modelde bir teoriyi test etmek amaçlanmaktadır. Araştırma deseni ve süreci de bu eksene bağlı olarak gelişmektedir. Söz gelimi, bir intihar araştırması örneğinden hareket edecek olursak, şöyle bir yol izlenmesi gerektiğini söyleyebiliriz:

- a. Teori (İntihar oranları genellikle bireylerin sosyal bütünleşme derecesinden etkilenir)

↓

- b. Hipotezler (İntihar kurbanları genelde pratiği olmayan inançlı ya da hiçbir dini inancı olmayan kişilerdir/ burada dinin sosyal bütünleşmeyi sağlayan yönü esas alınmaktadır.)

↓

- c. Metodoloji (Örnekleme, değişkenler, yöntemler, işlemselleştirme (Ankete katılanların cevaplarında intihar etmiş bireylerin çoğunun kişisel eşyaları arasında dini sembollerle ilgili kanıtlara rastlanmamıştır.)

↓

- d. Alan araştırması (cevaplayanların oranı -%75- beklenildiği - %95- kadar yüksek değildir.)

↓

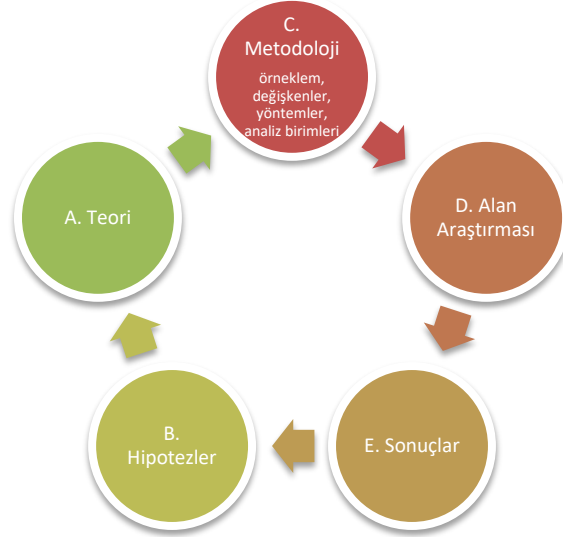
- e. Sonuçlar: İntihar kurbanlarının yarıdan fazlasının kişisel eşyası arasında dini sembollerle ilgili bir kanıt bulunmamıştır. Aynı şekilde kurbanların kimlik tespiti işlemlerine rahipler katılmamıştır. *Sonuç:* hipotez doğrulanmıştır. Bundan dolayı, “intihar oranları genellikle sosyal bütünleşme derecesine bağlıdır” şeklindeki teori daha çok güvenilirlik ifade eder.

Görüldüğü üzere, nicel araştırmalarda araştırma süreci bir teori (A) ile başlar. Bu teoriyi test etmek için (çünkü teori doğrudan test edilemez) hipotezler türetilir (B). Bu hipotezlerin içeriği, kanıt olarak neyin dikkate alınacağı ve bunun nasıl elde edileceği ile ilgili bir dizi kararlara işaret eder (C). Daha sonra kanıtların toplanması için çalışma yapılır (D) ve bu kanıtlar, teoriyi destekleyip desteklemediğinin görülmesi için bir düzene konular ve analiz edilir (E).

2. Nitel Araştırma Modeli

Nitel araştırma modeli teori inşasına yönelik bir araştırma modelidir. Bir teoriyle başlamadan çok, bir teoriye ulaşmayı amaçlar. Bu bakımdan, nicel araştırmadan farklı bir yol izler:

Şekil 1: Nitel Modelin Aşamaları

Kaynak: (Lewins, 2011, s. 72-73,99)

Bu şemadan nitel araştırmanın bir boşluktan hareket ettiği anlaşılmalıdır. Bir teoriye ulaşma çabası da yine az çok teorik bir arka planla ilişkilidir. Bu modelde de araştırmacı neyi, niçin ve nasıl araştırdığının farkındadır, fakat nicel modelden farklı olarak burada araştırmacının inisiyatifi biraz daha öne çıkmaktadır.

Nitel araştırma modelinin gelişiminde nicel araştırmada kullanılan ölçekler, testler, anket soruları gibi standart araçlarla yapılan araştırmaların katılımcılara söz hakkı bırakmadığı ve onları, önlerine konan belli seçeneklere çarpı işareti koymak gibi tepkilere indirgediği (Mayring, 2000, s. 1-2) şeklindeki eleştirilerin katkısı önemlidir. Araştırma modelleri ile ilgili

süreç, aslında birbirini dışlayan tek bir modelle sınırlandırılmaz. Eleştirel yaklaşımların esas alındığı bu yöntemsel dönüşümlerde makro-mikro yaklaşımlar ya da yapı-özne dikotomisinden hangisine ağırlık verildiği dikkate alınmaktadır. Bu bakımdan, her iki modelin de birbirini tamamlayan yönleri dikkate alınarak karma bir yöntem uygulanabilir. Bütün sosyal araştırmaların az veya çok hem teoriyi test etme hem de teori inşası ile ilgili olduğu gerçeğini unutmamak gerekir.

Bir diğer önemli nokta da araştırma süresince teori ve pratik arasındaki ilişkinin önemi ve bunu korumaya yönelik ilgi düzeyi ile ilgilidir. Bilimsel yöntemin zihinsel ve operasyonel boyutlarda iki yönlü işleyen bir süreç olması, pratik boyutta yöntem ve tekniklere, zihinsel boyutta yöntembilime değinmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2002, s. 105). Zihinsel/düşünsel boyut arasındaki ilişkide göz önünde tutulması gereken nokta, seçilen zihinsel tavrın daha sonraki atılacak adımlara getireceği sınırlamalardır. Söz gelimi, zihinsel düzlemde tümevarımsal bir yol izleyen bir araştırmacı, eylemsel düzlemde de buna uygun olarak “gözlem-sınıflama-hipotez- sınıama” yolunu izlemeli veya hipotetik-dedüktif bir yol izliyorsa o zaman da “hipotez-gözlem-sınıflama-sınıama” aşamalarına uygun hareket etmek durumundadır (Çelebi, 2001, s. 134,142; Arslantürk, 2001, s. 178-181). Burada kısaca değinilen bu ve benzeri açıklamaların yukarıda şema halinde gösterilen yöntemsel izahlarla tutarlı olduğu ve benzer noktalara vurguda bulunduğu söylenebilir.

İlahiyat fakülteleri felsefe ve din bilimleri bölümlerinde yapılan lisansüstü tez çalışmalarının anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla, ilahiyat ve ilahiyat dışından yetişmiş araştırmacıların anlayış ve çalışma yöntemlerinden de yararlanma yoluna gidilebilir bkz. (Okutan, 2017, s. 117-137; Amman & Hira, 2017, s. 139-162).

Din sosyolojisi alanında üretilen çalışmalar hem konu seçimi hem de yaklaşım biçimleri açısından dönemsel farklılıklar göstermekte ve genel olarak sosyolojik çalışmalardaki yaklaşımlara uygun bir yol takip etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Lisansüstü tez yazımında genellikle IMRAD modeli esas alınır; yani Giriş, Yöntem, Sonuçlar ve Tartışma bkz. (Day, 2000, s. 4-5). FDB’de yapılan tezler de genellikle bu çerçevede düzenlenmiş olan Sosyal Bilimler Enstitüsünün tez proje ve yazım ilkelerine uygun olarak hazırlanmaktadır Bkz. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2018). Buna göre bir tez seması ana hatlarıyla şöyledir: Giriş (konu, problem, amaç ve önem, ilgili

literatür değerlendirmesi, yöntem), Kuramsal Çerçeve, Bulgular, Sonuç ve Değerlendirme/Tartışma.

Bu çalışmada, yapılan tezlerle ilgili bulgular genellikle yukarıdaki sorular ışığında değerlendirilmiş ve tartışma konusu yapılmıştır. Araştırmamanın ipuçları sayılabilecek bulgular ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

- ❖ Öğrencilerin sosyal bilimler ve yöntemle ilgili lisans düzeyinde aldıkları dersler ve içerikleri yüksek lisans eğitimi için yeterli bir arka plan oluşturamamaktadır (Taştan, 2015).
- ❖ İlahiyat lisans eğitiminin ilk yıllarında öğrencilerin çoğunluğu temel İslam bilimlerini öğrenmeye yönelik bir tutum içinde oluyorlar, sonraki yıllarda felsefe ve sosyal bilimlere, özellikle de din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi alanlara ilginin arttığı görülüyor bkz. (Çapçioğlu, 2004, s. 221). Bununla birlikte, dini bilgi bkz. (Aydın, 2017) çoğu kez bir inanç objesi olarak algılanıyor; yani inancı güçlendirmek ya da savunmak için bir argüman olarak görülüyor. Dolayısıyla normatif tutum ve bakış açısı bir “referans çerçevesi” olarak önemini koruyor.
- ❖ Diğer fakültelerdeki öğrencilere kıyasla ilahiyat fakültesi öğrencilerinde kararsızlık düzeyi düşük olmakla birlikte (Sardoğan, Karahan, & Kaygusuz, 2016, s. 17) yine de konu seçimi ve takip eden araştırma sürecinde öğrencilerin problemleri daha çok danışmanlarıyla çözüme yoluna gittikleri gözlemlenmektedir. Bunun nedenleri arasında, Günay’ın da vurguladığı üzere, eğitimin belli müfredata göre sınırlandırılması, öğrencilere ilkokuldan itibaren metodik ve serbest/bağımsız düşünce alışkanlığı kazandıracak olan proje ödevleriyle çalışma alışkanlığı kazandırılmaması sayılabilir (Taştan, 2015).
- ❖ ERÜ İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi alanında yüksek lisans çalışmalarında genellikle nicel araştırma modeli uygulanmaktadır. Bunun arka planında da ‘bir araştırma metodunun bilimsel olması için nicel olmalı, ölçülebilir sonuçlar üretmeli’ anlayışı vardır. Burada, anket uygulamasına dayalı istatistiksel verilerin ve ilgili tekniklerin kullanılması yoluyla öğrencilere hem teori bağımlı yaklaşımların önemi hem de objektif bir araştırma metodolojisinin kazandırılması amaçlanmaktadır.

Bununla birlikte, son yıllarda, gündelik hayata etkisi ve insanların fikri kalıplarını belirme mekanizması olarak dinin ve dini algıların önemini

anlamaya yönelik ilgi, katılımlı gözleme dayalı teori inşasına yönelik nitel araştırmalara yönelimi artırmış gözükmektedir. Bunun gerisinde de, Weber'in modern toplumda yaşama ve karmaşık sosyal etkileşim ilişkilerinin anlaşılmasına yönelik yorumlayıcı yaklaşımı bulunmaktadır. Son zamanlarda nicel ve nitel yaklaşımların bir arada kullanılmasına yönelik uygulamaların da arttığı (Lewins, 2011, s. 114) görülmektedir. Bu tür araştırmaların özellikle doktora düzeyinde yapılması gerektiği anlayışı mevcuttur. Yine de yapılacak tezin nicel ya da nitel yaklaşımlara uygun olup olmadığının önceden belirlenmesinde yarar vardır bkz. (Akyüz, 2004, s. 110).

- ❖ Araştırma ve tez yazım sürecinde karşılaşılan önemli bir sorun da özellikle bir teoriyi test etmeye yönelik bir teşebbüs olan nicel araştırmalarda kuramsal çerçeve ile uygulama safhaları arasında geçişi ve bağlantıyı bulanıklaştıran bir yolun izlenmesidir; yani test edilen teori ve bu teoriden türetilen hipotezlerle ampirik bulguların yeterince ilişkilendirilemeyişidir (Günay, Taştan, & Çelik, 2004, s. 198). Bu bağlamda öğrencilerin ders dönemlerinde aldıkları yöntem bilgisinin genellikle soyut bilgiler düzeyinde kaldığına, buna bağlı olarak da bulguların çoğu kez sınırlılıkları aşan genellemeler ve betimlemeler düzeyinden ileri gidemediğine işaret edilmekte, bu ve benzeri sorunlara sadece din sosyolojisinin değil Türk sosyolojisinin de bir sorunu (Erdiç, 2017, s. 198) olarak dikkat çekilmektedir.
- ❖ Araştırmaya değer bir konunun seçimi de üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir. Burada sosyal ve tarihi koşulların belirleyici rolü dikkate alınmaktadır. Din-toplum ilişkilerinde karşılıklı etkileşim süreci esas alınarak bir seçim yapılmakta, genellikle öteki toplumsal yapılar; kurumlar ve sosyal süreçlerle din olgusu arasındaki etkileşime dayalı ilişkiler araştırma konusu olarak belirlenmektedir: Dini grupların doğası, kuruluşu ve işlevleri; modern toplumlarda dinî yönelimler; göç, kimlik ve din ilişkileri; şehirleşme ve din/dindarlık ilişkisi; toplumsal yapılar ve dindarlık tipolojileri; aile, gençlik/kuşaklar ve din, toplumsal cinsiyet ve din, online topluluklar vb. araştırma konusunun seçimi, araştırmacının rolü ve yaklaşımı ile ilgili tartışmalara da ışık tutmaktadır: yukarıda ele alınan normatiflik-objektiflik bağlamında olgu-değer yüklü (öznel/sembolik) bir yaklaşım mı, yoksa olgu-değer bağımsız (pozitivist) bir bakış açısı mı belirleyici olacaktır? Bu karmaşık problemin Weber'in metodolojik

analizlerinde bir karşılık bulduğu söylenebilir bkz. (Sunar, 1979, s. 14-30).

- ❖ Tezlerde karşılaşılan problemlerden biri de öğrencilerin terminolojiye yeteri düzeyde hakim olmamaları ve Türkçeyi yazım kurallarına uygun şekilde kullanamamalarıdır. Benzer sorunlar referans ve kaynakçaların yazılış biçimlerinde de görülmektedir.
- ❖ Ders dönemini başarıyla bitiren öğrencilerin projede sundukları tezleri zamanında bitirip bitirmeme konusu öğrencilerin konularıyla yakından ilişkilidir. Bir üniversite ya da araştırma biriminde çalışan öğrenciler, diğer kurumlarda çalışanlara oranla çalışmalarını belirledikleri takvime uygun olarak tamamlamakta; diğerleri ise çoğunlukla belirlenmiş süreleri aşmakta, birçoğunun kaydı silinmektedir. Örneğin, İlahiyat Fakültelerinde din sosyolojisi kadrolarında görev yapan ya da doktora süresinde veya bitiminde akademik kadrolarda bulunan kimselerden 1969-2004 yılları arasında 183'ü yüksek lisans, 57'si doktora toplam 240 çalışma yapılmıştır (Çapçioğlu, 2004, s. 202). Türkiye genelindeki bu çalışmalarda sayı bakımından ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan tezler (1986-2017 tarihleri arası yüksek lisans 52, doktora 27) ikinci sırada yer almaktadır.

Öneriler

Sonuç bölümünde ele alınan ve özet olarak tartışılan sorunlar, aslında çalışmadan beklenen önerileri de zımnen içermektedir. Bununla birlikte, aşağıdaki noktalara bir kez daha dikkat çekmekte yarar vardır:

- ❖ Lisansüstü düzeyde sosyoloji ve sosyal bilimler alanındaki derslerin yeterli kredi ve içerikte verildiği söylenebilir. Bununla birlikte, lisans eğitimi düzeyinde alınan bu derslerin yeterli olmadığı ve anlamlı bir arka plan oluşturmadığı izlenimi yaygındır. Bilginin ve buna bağlı eleştirel düşüncenin kalıcılığı ve sürekliliği açısından lisans eğitiminin önemine ve bu tür derslerin lisans programlarında yer almasına dikkat çekmekte yarar vardır.
- ❖ Yöntem bilgisinin ve araştırma tekniklerinin kalıcı bir şekilde benimsetilmesi için ders dönemlerinde öğrenci merkezli uygulamalı çalışmalara ağırlık verilmesi; bu yolla öğrencilerin makale, proje ve ödev gibi çalışmalar yapmalarına ve dolayısıyla daha çok yazı yazmalarına teşvik edilmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, N. (2004). Türk Din Sosyolojisinde Nitel ve Nicel Yaklaşımların Dengeli Kullanım Sorunu. A. Korkmaz içinde, *Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu*. Çorum: Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.
- AMMAN, T., & HİRA, İ. (2017). Yolların Kavşağında Duran Bir Sosyal Bilimci: Erol Güngör ve Din Sosyolojisine Katkıları. *İslami İlimler Dergisi*, 139-162.
- ARSLANTÜRK, Z. (2001). *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca.
- AYDIN, Ş. (2017). *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınevi.
- BATSON, C. D., SCHOENRADE, P., & VENTIS, W. L. (2017). *Din ve Birey: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*. (A. Kuşat, & A. Taştan, Çev.) Kayseri: Kimlik Yayınları.
- BIRD, J. (2015). *Din Sosyolojisi Nedir?* (A. Taştan, & D. Dereli, Çev.) Ankara: Lotus Yayınevi.
- BULUT, M. B. (2017). *Benlik Saygısı, Dini Dünya Görüşleri ve Hayatın Amacının Ölüm Kaygısı Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. Kayseri: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- COLE, S. (1999). *Sosyolojik Düşünme Yöntemi: Sosyoloji Bilimine Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- ÇAPÇIOĞLU, İ. (2004). Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Din Sosyolojisi Alanında Tamamlanmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 203-224.
- ÇELEBİ, N. (2001). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- ÇİFTÇİ, A. (2003). *Nasıl Bir Sosyal Bilim*. Ankara: Kitabiyat.
- DAY, R. A. (2000). *Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayımlanır, Çev. G. A. Altay, Ankara:Tübitak*. (G. A. Altay, Çev.) Ankara: Tübitak.
- Dikeçligil, B. (2002). Sosyolojide Metodolojik Farklılaşma ve Metotlar Arası İşbirliği. *Dünyada ve Türkiye'de farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II: Yeni Sosyolojik Arayışlar*. içinde (s. 97-126) Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (2018, Nisan 9). Erciyes Üniversitesi: <https://sbe.erciyes.edu.tr/mevzuat/TEZ-ONERISI-VE-YAZMA-YONERGESI/Sosyal-Bilimler-Enstitusu/5/25> adresinden alındı
-

- ERDİÇ, Ş. (2017). Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları: Lisansüstü Tezler Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım –Cumhuriyet Üniversitesi Örneği-. *İslami İlimler Dergisi*, 183-203.
- GÜNAY, Ü., TAŞTAN, A., & ÇELİK, C. (2004). Türk Din Sosyolojisinde Yöntem Sorunu. A. Korkmaz içinde, *Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu*. Çorum: Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.
- LEWINS, F. (2011). *Sosyal Bilim Metodolojisi: Eleştirel Bir Giriş*. (A. Taştan, Çev.) Ankara: Lotus Yayınevi.
- MAYRING, P. (2000). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Adana: Baki Kitabevi.
- OKUTAN, B. B. (2017). Din Sosyolojisi Metot Arıyor: Mümtaz Turhan ve Göstergebilimsel Analiz. *İslami İlimler Dergisi*, 117-137.
- SARDOĞAN, M. E., KARAHAN, T. F., & KAYGUSUZ, C. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Kullandıkları Kararsızlık Stratejilerinin Problem Çözme, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Fakülte Türüne Göre İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 79-89.
- SUNAR, İ. (1979). *Düşün ve Toplum*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TAŞ, K. (2011). *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji, Isparta: Hondu*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- TAŞTAN, A. (2015). Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Lisansüstü Eğitim Programı Ortak Müfredat Geliştirme Çalıştay Raporu. *Günümüz İslam Topluları ve Problemleri* (s. 293-311). içinde İstanbul: Akademi Titiz Yayınları
- WILLIAMS, M. (1999). *Williams, M. (1999), Science and Social Science, London and New York*. London & New York: Routledge.

bilimname XXXV, 2018/1, 316-318

Arrival Date: 22.02.2018, Accepting Date: 09.04.2018, Publishing Date: 30.04.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.397561>

GRADUATE THESIS STUDIES IN DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES AT THEOLOGY FACULTIES AND SOME METHODOLOGICAL PROBLEMS

© Abdulvahap TAŞTAN^a

Extended Abstract

In social sciences there is an ambivalent structure because of the nature of the methodological discussions and the dependence on natural sciences. Generally, this is based on two paradigms: One of them is the positivist paradigm/the quantitative method based on sociological observation and trying to explain causality relation. The other one is interpretive theory/the qualitative method based on finding the intention/meaning behind of the behavior of the individual. The principles of 'objectivity' and 'reality' of the positivist approach have played an important role especially in the establishment and institutionalization processes of social sciences and has maintained its influence as the epistemological and ontological cornerstones of science for many years (Williams, 1999, p. 104). This understanding is more firmly held in our country around the social sciences and it has sometimes turned to an ideology used against all normative values/orientations (Taş, 2011, p. 68). Here, I think it is important to draw attention to the relation of such paradigms to social structures. For example, contrary to modernity, in the postmodern culture that challenges the understanding of "unified reality" and great narratives, multiple reality and the associated epistemologies have brought together new methodological discussions (Bird, 2015, pp. 201-202). In this process the problems of objectivity and value-ladenness has arisen as considerable debates and criticisms and so in social sciences, some research methodologies have been developed based on value-independent/presupposition approaches as well

---

^a Prof., Erciyes University Theology Faculty, atastan@erciyes.edu.tr

as the principle of value-free (Lewins, 2011, p. 29).

The main problem of this study is how the graduates of the theology faculties use these methodological applications in social sciences in their dissertations within Institutes of Social Sciences and what the main methodological problems are in these dissertations. The sociological point of view is based here. Sociological perspective is based on sociological theory; sociological theory guides what and how to be investigated and contributes to the emergence of systematic research-based outcomes (Cole, 1999).

In this study, it is aimed to discuss the findings about the application of quantitative and qualitative research models, reconciliation of objective and normative perspectives, based on the theses prepared by the graduates of Erciyes University Faculty of Theology in the fields of sociology of religion and sociology of psychology within Institute of Social Sciences. The theses, prepared by students graduated from the departments of sociology and psychology, have been included into sample to create a comparison ground. From these discussions, it should not be understood these theses have been completed and accepted in this way. The problems discussed here are limited to the stages that the theses haven't been completed and accepted.

In this area, we are faced with two fundamental problems that we have determined in the light of the related literature, thesis studies and our observations. The first is that the students of Faculty of Theology do not take enough theoretical and methodological education concerning the main disciplines (sociology, psychology, etc.) at undergraduate level. The second one emerges at the level of graduate education and at the role of researcher. These students gain a more normative and value-laden view because of the nature of the education they receive, and this can contradict a critical and objective view at the scientific level. Therefore, field courses given at the graduate level in Departments of Philosophy and Religious Sciences require an additional effort to compensate these deficiencies and contradictions in terms of epistemological and methodological.

We can summarize the findings we reached in this study as follows:

- ❖ The courses and its contents related to social sciences and methods that the students take at the undergraduate do not provide them a sufficient background for graduate education.
- ❖ In the first years of the undergraduate education at Faculty of Theology, most of the students are in an attitude to learn basic Islamic sciences, and in the following years they seem to be more interested in philosophy and social sciences, especially in sociology

of religion and psychology of religion (Çapcıoğlu, 2004, p. 221).

- ❖ Despite the low level of indecision in the students of theology faculty compared to the students in other faculties (Sardoğan, Karahan & Kaygusuz, 2006, p. 17), it is observed that in the course of the topic selection and the following research processes, the students are mainly solving their problems with their supervisors.
- ❖ In Department of Sociology of Religion in Erciyes University Faculty of Theology, quantitative research model is generally applied in master's studies. One of the problems encountered in the theses is the students don't possess the terminology and don't follow Turkish writing rules. Similar problems can also be seen in the quotations and references that they use in their theses.

As a result, it is worthwhile to pay attention once again to the following points:

- ❖ It can be said that the courses in sociology and social sciences at the graduate level are given in sufficient credits and content. However, the impression that these courses taken at the undergraduate level are not enough and does not constitute a meaningful background is widespread. It is important to pay attention to the importance of undergraduate education and the necessity of taking such courses in undergraduate programs in terms of the permanence and persistence of knowledge and critical thinking.
- ❖ In order to adopt the methodological knowledge and research techniques permanently, emphasis should be given to student-centered practical studies during the course period and in this way, students need to be encouraged to study on papers and projects, and therefore to write more.

Keywords: Sociology of Religion, Turkey, Faculty of Theology, Graduate Education, Method.

